

Іван Бунін/ Иван Бунин (1870 – 1953) – рускі паэт і празаік. У 1898 годзе выходзіць зборнік вершаў Буніна “Пад адкрытым небам”, у 1901 – зборнік “Лістапад”, за які ён быў уганараваны найвышэйшай прэміяй Акадэміі навук – Пушкінскай (1903). У 1899 г. ён пазнаёміўся з Максімам Горкім, які запрасіў яго да супрацоўніцтва ў выдавецтве “Веды” (“Знание”), дзе з’явіліся найлепшыя апавяданні Буніна таго часу – “Антоніўскія яблыкі” (1900), “Сосны” і “Новая дарога” (1901), “Чарназём” (1904). Горкі называў Буніна “найлепшым стылістам сучаснасці”. У 1933 годзе Буніну была прысуджаная Нобелеўская прэмія.

Балада (Баллада)

Пад вялікія зімовыя святы быў заўсёды, як лазня, напалены вязковы дом і ўяўляў карціну дзіўную, бо складалася яна з прасторных і нізкіх пакояў, дзверы якіх усе былі адчыненыя наросхрыст, – ад сенцаў да спачывальні, якая знаходзілася ў самым канцы дома, – і блішчэла ў чырвоных кутах васкавымі свечкамі і лампадкамі перад абразамі.

Пад гэтыя святы ў доме паўсюль мылі гладкую дубовую падлогу, якая ад жару печы хутка сохла, а потым засціралі яе чыстымі гунькамі, у найлепшым парадку расстаўлялі па сваіх месцах ссунутую на час працы мэблю, а ў кутах, перад залачнымі і срэбнымі аправамі абразоў, запальвалі лампы і свечкі, а ўсе іншыя агні тушылі. Да гэтага часу ўжо цёмна сінела зімовая ноч за вокнамі і ўсе разыходзіліся па сваіх спачывальнях. У доме ўсталёўвалася тады поўная цішыня, пабожны спакой, які як мага лепш пасаваў да начнога святарнага выгляду абразоў, азораных скрушна і замілавана.

Узімку гасцявала часам ў сядзібе багамоліца Машанька, сівенькая, сухенькая, дробненькая, як дзяўчынка. І вось толькі яна адна ва ўсім доме не спала ў такія ночы: прыйшоўшы пасля вячэры з чалядні у сенцы і зняўшы са сваіх маленькіх ног у ваўняных панчохах валёнкі, яна бяшумна абыходзіла па мяккіх гуньках усе гэтыя гарачыя, таямніча асветленыя пакоі, паўсюль кленчыла, жагналася, кланялася перад абразамі, а потым зноў ішла ў сенцы, сядала на чорны куфар, які спрадвеку стаяў тут, і напайголаса чытала малітвы, псалмы ці нават проста размаўляла сама з сабой. Так і даведаўся я аднойчы пра гэтага “божага зверга, гасподняга воўка”: пачуў, як малілася яму Машанька.

Мне не спалося, я выйшаў позняй ноччу ў залю, каб прайсці ў бібліятэку і ўзяць там што-небудзь пачытаць з кніжных шафаў. Машанька не чула мяне. Яна штось шаптала, седзячы ў цёмных сенцах. Я прыпыніўся і прыслухаўся. Яна на памяць чытала псалмы.

– Пачуй, Госпадзе, малітву маю і выслухай энкі мае, – прамаўляла яна без усялякае выразнасці. – Не будзь безуважны да слёз маіх, бо вандроўнік я ў цябе і прыхадзень на зямлі, як усе бацькі мае...

Скажэце Богу: грозны ты ў дзях сваіх!

Хто жыве пад аслонаю Ўсявышняга, той пакоіцца ў засені
Ўсемагутнага... На аспіда і васіліска наступіш, патопчаш ільва і дракона...

На апошніх словах яна ціха, але цвёрда павысіла голас, вымавіла іх
упэўнена: патопчаш ільва і дракона. Потым памаўчала і, павольна
ўздыхнуўшы, сказала так, быццам размаўляла з кімсьці:

– Бо яго ўсе зверы ў лесе і жывёла на тысячы гор...

Я зазірнуў у сенцы: яна сядзела на куфры, выпрастаўшы маленькія ногі ў
ваўняных панчохах і крыжам трымаючы рукі на грудзях. Яна глядзела перад
сабой і мяне не бачыла. Потым узняла вочы да столі і выразна прамовіла:

– І ты, божы звер, гасподзень воўк, малі за нас царыцу нябесную.

Я падышоў і нягучна сказаў:

– Машанька, не бойся, гэта я.

Яна апусціла рукі, устала, нізка пакланілася:

– Вітаю, пане. Не, я не баюся. Чаго ж мне баяцца цяпер? Гэта ў
маладосці дурная была, усяго баялася... Цёмназрочны д'ябал спакушаў.

– Сядай, калі ласка. – сказаў я.

– Не-не, – адказала яна. – Я пастаю.

Я паклаў руку на яе хударлявае плячо з вялікай ключыцай, прымусіў яе
сесці і сеў з ёю побач.

– Сядзі, а то я пайду. Скажы, каму гэта ты малілася? Хіба ж ёсць такі
святы – гасподзень воўк?

Яна зноў хацела ўстаць. Я зноў утрымаў яе:

– Ах якая ты! А яшчэ кажаш, што нічога не баішся. Я цябе пытаю:
праўда, што ёсць такі святы?

Яна падумала. Потым сур'эзна адказала:

– Значыцца, ёсць, пане. Ёсць жа звер Тыгр-Ефрат. Калі ў царкве
напісаны, значыцца, ёсць. Я сама яго бачыла.

– Як бачыла? Дзе? Калі?

– Даўно, пане, у незапамятны час. А дзе – і сказаць не ўмею: памятаю
адно – мы туды трое содняў ехалі. Было там сяло Крутыя Горы. Я і сама
дальняя, – можа, чулі: з Разані, – а той край яшчэ ніжэй будзе, у Задоншчыне,
і якая ж там мясцовасць грубая, і словаў не знайсці. Там якраз і была далёкая
вёска нашых князёў, іхняга дзядулі ўлюбёная, – цэлая, можа, тысяча
гліняных хатаў па голых узгорках, а на самай высокай гары, на вянцы яе, над
ракой Каменнай, панскі дом, таксама голы ўвесь, трох'ярусны, і царква
жоўтая, калонная, а ў той царкве гэты самы божы воўк: пасярод, значыцца,
пліта чыгунная над магілай князя, ім зарэзанага, а на правым слупе – ён сам,
гэты воўк, ва ўвесь свой рост і склад напісаны: сядзіць у шэрым футры на
густым хвасце і ўвесь цягнецца ўвесь, упіраецца пярэднімі лапамі ў зямлю –
так і ўтрапеніўся ў вочы: пас вакол шыі сівы, асцюкаваты, тоўсты, галава
вялікая, вастравухая, клыкамі ашчэрная, вочы лютыя, крываваыя, а наўкола
галавы залатое ззянне, як у святых і ўгоднікаў. Страшна нават успомніць
такое дзіва дзіўнае! Да таго жывы сядзіць глядзіць, быццам вось-вось на цябе
кінецца!

– Счакай, Машанька, – сказаў я. – Я нічога не разумею. Навошта ж і хто гэтага ваўка ў царкве напісаў? Кажаш – ён зарэзаў князя: дык чаму ж ён святы і нашто яму быць над княскай магілай? І як ты патрапіла туды, у такое жахлівае сяло? Раскажы ўсё па парадку.

І Машанька апавяла:

– Трапіла я туды, пане, з тае прычыны, што была тады прыгоннай дзяўчынай, пры двары нашых князеў служыла. Была я сіратою, бацька мой, казалі, нейкі падарожны быў, – уцякач, хутчэй за ўсё, – злачынна спакусіў маю маці і збег бог ведае куды, а матуля, нарадзіўшы мяне, неўзабаве памерла. Ну і пашкадавалі мяне паны, узялі з чэлядзі ў дом, як толькі стукнула мне трынаццаць гадоў, і прыставілі мяне на пабягушкі да маладой пані, і я так чымсьці палюбілася ёй, што яна мяне ні на хвілінку не адпускала ад яемосці. Вось яна і ўзяла мяне з сабой у ваяж, як задумаў малады князь з’ездзіць з ёй у сваю вотчыну, у гэтую самую далёкую вёску, у Крутыя горы. Была тая вотчына ў занядбанні, у бязлюдзі, – так і стаяў дом забіты, забыты з самае смерці дзеда, – ну і захацелі нашы маладыя гаспадары наведаць яе. А якой страшнай смерцю памёр дзед, пра тое ўсім нам было вядома з падання.

У залі штосьці злёгка трэснула і потым упала, ледзь стукнула. Машанька скінула ногі з куфра і пабегла ў залю: там ужо пахла гарам ад свечкі. Яна прымяла яшчэ чадны кноцік, прытаптала затлелы ворс гунькі, і ускочыўшы на крэсла, зноў запаліла свечку ад іншых свечак, уторкнутых у срэбныя лункі пад абразом, і прыладзіла яе ў тую, з якой яна выпала: перавярнула яркім полымем уніз, пакапала ў лунку пацёклым, як гарачы мёд, воскам, потым уставіла, спрытна зняла тонкімі пальцамі нагар з іншых свечак і зноў саскочыла на падлогу.

– Бач, як вясёла зацеплілася, – сказала яна, жагнаючыся і гледзячы на ажыўленае золата свечных агеньчыкаў. – І які дух царкоўны пайшоў!

Пахла салодкім чадам, агменьчыкі трымцелі, лік іконы старажытна пазіраў скрозь іх у пустым коле срэбнага акладу. У верхняе, чыстае шкло вокнаў, густа абмерзлых знізу шэрым інеем, чарнела ноч і блізка бялелі ацяжараныя снежнымі пластамі шаты дрэваў у прысадах. Машанька паглядзела на іх, яшчэ раз перажагналася і ўвайшла зноў у сенцы.

– Вам час спачываць, пане, – сказала яна, сядваючы на куфар і стрымліваючы позех, прыкрываючы рот сваёй сухой ручкай. – Ноч ужо грозная стала.

– Чаму грозная?

– А таму, што патаемная, калі толькі алектар, певень, па-наску, ды яшчэ начны крумкач, пугач можа не спаць. Тут сам Госпад зямлю слухае, самыя галоўныя зоркі запальваюцца, палонкі мерзнуць па морах і рэках.

– А што ж ты сама не спіш па начох?

– І я, пане, колькі трэба, сплю. Старому чалавеку ці ж многа сна патрэбна? Як птушцы на галінцы.

– Ну, кладзіся, толькі даскажы мне пра гэтага ваўка.

– Дык гэта справа цёмная, даўняя, пане, – мусіць, балада адна.

– Як ты сказала?

– Балада, пане. Так усё нашы гаспадары казалі, любілі гэтыя балады чытаць. Я слухаю – мароз па скуры прабягае:

Вое сыр-бор за гарою,
Мяце ў белым полі,
Тут завея-завіруха,
Запала дарога...

Як хораша, Госпадзе!

– Чым хораша, Машанька?

– Тым і хораша, што сам не ведаеш чым. Жудасна.

– Даўней, Машанька, усё жудасна было.

– Як сказаць, пане? Мусіць, і праўда, што жудасна, дык цяпер усё мілым здаецца. Бо калі ж тое было? Ужо так даўно, – усе царствы-гаспадарствы мінулі, усе дубы ад старажытнасці парасыпаліся, усе могілкі зраўняліся з зямлёю. Вось і гэтая гісторыя, – сярод чэлядзі яе слова ў слова распавядалі, а ці ж праўда? Адбылося гэта быццам яшчэ пры вялікай царыцы і быццам таму князь у Крутых Гарах сядзеў, што яна на яго за нешта разгневалася і саслала далёка ад сябе, а ён вельмі люты стаў – больш за ўсё на пакаранне рабоў сваіх і на палюбоўны блуд. Вельмі яшчэ моцны быў, а што тычыць знешнасці – вельмі ладны, і бытта не было ні з чэлядзі, ні па вёсках аніводнае дзяўчыны, якую б ён да сябе, у сваю сераль, на першую ноч не патрабаваў. Ну вось і ўпаў ён у самы страшны грэх: паквапіўся нават на маладую сына свайго роднага. Той у Пецярбурзе ў царскай вайскавай службе быў, а калі знайшоў сабе суджаную, атрымаў ад бацькі дазвол на шлюб і ажаніўся, то прыехаў з маладой да яго на паклон, у гэтыя самыя Крутыя Горы. А ён узяў і паквапіўся на яе. Пра каханне, пане, нездарма пяецца:

Жар каханья ва ўсялікім царстве,
У каханні ўсё зямное кола...

І які ж можа быць грэх, калі хаця і стары чалавек мысліць пра каханую, уздыхае па ёй? Дык тут рэч была зусім іншая, тут як быццам родная дачка была, а ён на блуд меў прагнае закіды.

– Ну дык што ж?

– А тое, пане, што, заўважыўшы гэтакі бацькоўскі намер, вырашыў малады князь таемна ўцячы. Намовіў конюхаў, усяляк іх задарыў, загадаў да паўночы запрэгчы тройку пажвавей, выйшаў крадма, як толькі заснуў стары князь, з роднага дома, вывеў маладую жонку – толькі яго і бачылі. Аднак стары князь і не думаў спаць: ён яшчэ з вечара пра ўсё даведаўся ад сваіх даносчыкаў і тут жа рушыў у пагоню. Ноч, мароз нечуваны, аж святло вакол месяца ляжыць, снегу ў стэпе – вышэй за рост чалавечы, а яму ўсё хоць бы што: ляціць конна, увесь увешаны шаблямі і пісталетами, побач са сваім

улюбёным лоўчым, і вось ужо бачыць сынаву тройку. Крычыць, як арол: стой, страляць буду! А там не слухаюць, гоняць тройку наўскач. Стаў тады стары князь страляць у коней і забіў на скаку спачатку аднаго прыпражнага, правага, потым другога, левага, і ўжо хацеў карэнніка зваліць, ды зірнуў убок і бачыць: імчыцца на яго па снягох, пад месяцам, вялікі, небывалы воўк, з вачыма, як агонь, чырвонымі і са ззяннем вакол галавы! Князь давай страляць і ў яго, а ён нават вокам не павёў, віхорам памкнуўся на князя, кінуўся яму на грудзі – і ў адзін момант перацяў яму кадык клыком.

– Ах, якія страсці, Машанька, – сказаў я. – Напраўду балада.

– Грэх, не смейцеся, пане, – адказала яна. – У бога ўсяго многа.

– Не спрачаюся, Машанька. Толькі дзіўна ўсё-ткі, што напісалі гэтага ваўка акурат на магіле князя, ім зарэзанага.

– Яго напісалі, пане, па ўласным жаданні князя: яго дадому яшчэ жывога прывезлі, і ён паспеў перад смерцю пакаяцца і прычасце прыняць, а ў апошні свой момант загадаў напісаць таго ваўка ў царкве над сваёй магілай: у напамін усім нашчадкам княскім. Хто ж бы асмеліўся па тым часе яго не паслухацца? Ды і царква была ягоная, ім самім будаваная.

1938

пераклад з рускай – Паліна Маслянкова

© Паліна Маслянкова, пераклад, 2009